

LA POBRESA I LES INSTITUCIONS ASSISTENCIALS A LA BARCELONA MEDIEVAL

INTRODUCCIÓ

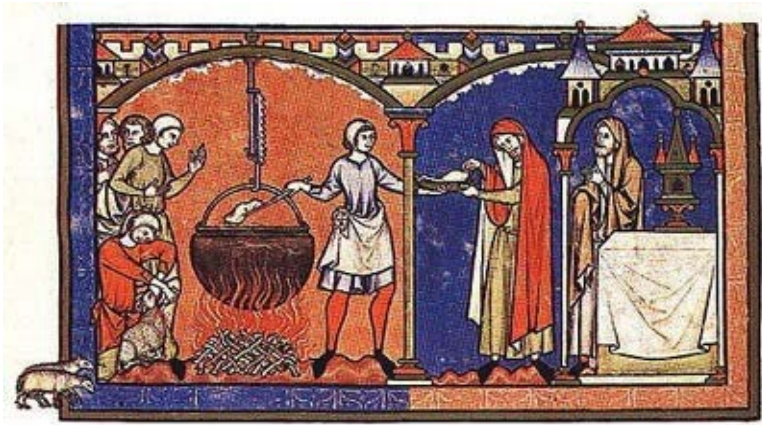
Al llarg de la història de la humanitat la pobresa sempre ha coexistit amb mesures que de manera global o parcial han tractat de fer front a les diverses situacions de necessitat de la població.

És certament difícil poder saber, amb seguretat, en quin lloc geogràfic i en quin moment concret van aparèixer els primers establiments assistencials. Se n'han buscat els orígens en l'Antiguitat clàssica perquè se sap que a l'Egipte faraònic existien santuaris amb un cert aire filantròpic on els malalts i els pobres cercaven acolliment. A Grècia, se sap que vers el 500 aC els temples d'Apol·lo, a Delfos i Corint, van ser llocs de pelegrinatge perquè s'hi havien construït santuaris dedicats al déu de la medicina, Asclepi.

Imatge d'una escena quotidiana en un hospital, representada en un manuscrit italià del segle XV

El més important d'aquests edificis, coneguts amb el nom d'*asklepieia*, va ser el d'Epidaure, on es diu que va estudiar Hipòcrates. També en el món romà hem de parlar dels *valetudinaria*, que eren de dos tipus: uns destinats a curar els esclaus en els latifundis i uns altres d'ubicats a les zones frontereres i a prop de les principals rutes de comunicació, que acollien i curaven els soldats que hi acudien ferits. Cap d'aquests establiments no els podem considerar encara com a hospitals pròpiament dits, tot i que podríem trobar-hi alguna analogia en el seu funcionament, però no estaven destinats a la població en general i les seves estructures estaven poc definides.

Olla de cuinat per alimentar els pobres a l'Edat Mitjana

Amb el cristianisme apareixen les primeres atencions benèfiques als pobres i als malalts. La renúncia voluntària de la riquesa i l'almoina constitueixen manifestacions de fraternitat cristiana i un mitjà de remissió dels pecats i, per tant, de salvació eterna.

A principis del segle IV, paral·lelament al creixement del monaquisme a l'Església oriental i a la fundació de monestirs, a Síria i a Antioquia es van crear unes cases de caritat anomenades *xenodocheia*, on els mateixos monjos atenien les necessitats dels pobres i dels pelegrins. És a partir d'Orient que aquesta mena d'establiments, que encara pròpiament no es poden anomenar hospitals, es van estendre per l'Occident, on a la fi del segle IV ja es té notícia que n'hi havia a Roma i a Òstia.

En els primers segles es creia que el guariment dels malalts estava només en mans de Déu. Les curacions miraculoses de Crist i dels deixebles es feien sense l'ajut de fàrmacs, només pel poder de Déu.

A partir del segle IV això comença a canviar i, segons sant Gregori de Nissa, com que s'havien anat descobrint plantes i productes que afavorien les curacions, calia veure en la medicina un símbol de la caritat i una mostra de tot allò que Déu permetia descobrir als homes si treballaven en harmonia amb la naturalesa.

Sant Basili pensava que tot depenia de Déu i defensava que l'ús de la medicina era compatible amb la fe, ja que no tot es podia solucionar amb els poders sobrenaturals, perquè Déu actuava a la terra a través dels homes. Sant Basili, vers l'any 370, va fundar a Cesàrea de Capadòcia el que és considerat el primer hospital cristià.

Cal també tenir molt present la influència que van tenir les regles de sant Agustí, les més antigues del monaquisme occidental, i la difusió del lema “amor a Déu i caritat al proïsme”. Sant Agustí va fundar una hostatgeria a la ciutat episcopal d'Hipona.

Sant Joan Crisòstom va defensar el retorn als ideals dels primers ascetes i el viure enclaustrats en una vida allunyada del món. En les seves homilies va atacar durament l'egoisme dels rics i va procurar fomentar la fundació d'institucions assistencials per a pobres i malalts, que volia que restessin sota la supervisió episcopal. En el concili de Calcedònia es va reafirmar aquesta idea i es va acordar que les institucions filantròpiques fossin gestionades per bisbes i no pas per monjos.

Durant bona part de l'Edat Mitjana eren molt poques les persones que practicaven la medicina. Els metges només atenien les classes privilegiades. La majoria de poblacions no disposaven de metge i els malalts només eren atesos pels seus familiars amb infusions d'herbes, unguents i altres remeis casolans i especialment confiant en la misericòrdia de Déu. A les infermeries dels monestirs tenien cura dels monjos malalts i també sovint atenien pelegrins pobres que hi demanaven acolliment.

L'exercici de la medicina practicada pels monjos fora de les infermeries dels monestirs va ser motiu de variades controvèrsies. La visita als malalts fora dels monestirs implicava absències massa perllongades. En les ocasions que s'havia d'atendre a dones, les situacions encara resultaven més complicades. L'Església va prohibir aquestes pràctiques en diversos sínodes, però en especial en els concilis de Reims (1131), Laterà (1139) i en concret en el Cànon 18 del Laterà IV (1215), on específicament es prohibeix als clergues practicar l'art de la cirurgia que comporti vessament de sang.

Tractament de diverses ferides a l'Escola de Salern segons un manuscrit del segle XIII (*British Library*, Londres).

Progressivament la situació va anar canviant gràcies a la importància que va prendre l'escola de medicina de Salern, a través de la qual va anar entrant la influència de la medicina oriental i va facilitar la compilació del *Regimen Sanitatis*, que donava normes per a una bona alimentació i higiene en general.

Quan durant el segle XIII, amb la implantació de les universitats, va començar la decadència de l'escola de Salern,

alguns dels seus professors es van traslladar a l'escola de medicina de Montpeller, ciutat que pertanyia a la Corona catalanoaragonesa. El 1289 va quedar constituïda la Universitat de Montpeller, que fins al 1349 va ser catalana. Aquests fets van influir en gran manera en l'assistència mèdica a casa nostra.

A Barcelona la caritat es va anar institucionalitzant a partir del segle XI i va aparèixer la fundació d'establiments assistencials, patrocinats per l'Església o bé per particulars que en el moment de testar deixaven part dels seus béns als pobres, per aconseguir el perdó dels seus pecats i, per tant, per la salvació de la seva ànima. Entre les institucions més beneficiades hi havia els hospitals de la ciutat, l'Almoina de la seu, els bacins dels pobres, les dotalies o dotacions a les donzelles per poder-les casar, la redempció de captius, els ordes mendicants, les capelles de la ciutat, els ordes de l'Hospital de Jerusalem i del Temple etc.

En aquest article s'ha procurat donar una breu visió introductòria del tema de la pobresa i les institucions assistencials. Successivament caldrà conèixer les principals institucions de Barcelona: la Pia Almoina de la catedral, els hospitals d'en Guitard, d'en Marcús, d'en Pere Desvilar, Sant Llätzer, d'en Colom, del canonge Vilar (Sant Macià), fins a la seva unificació a l'Hospital de la Santa Creu, l'any 1401.

(Aquest treball ha estat publicat al setmanari Catalunya Cristiana de l'Arquebisbat de Barcelona el dia 23 d'octubre de 2008)